

КИЇВСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

На правах рукопису

НАГАЧЕВСЬКА Тетяна Володимирівна

**ІННОВАЦІЇ ЯК ФАКТОР
ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ**

Спеціальність 08.01.01 - політична економія

А В Т О Р Е Ф Е Р А Т
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата економічних наук

Київ - 1995

00778071 (U)

Дисертацією є рукопис.

Дисертаційна робота виконана на кафедрі економіки та управління народним господарством Київського університету імені Тараса Шевченка.

Науковий керівник - кандидат економічних наук
доцент Шевченко В. Ю.

Офіційні опоненти: доктор економічних наук
Бажал Ю. М.
кандидат економічних наук
доцент Сизоненко В. А.

Провідна організація - Український державний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова.

Захист відбудеться "8" серпня 1995 року о 14⁰⁰ год. на засіданні спеціалізованої ради Д 01.01.18 по захисту дисертацій у Київському університеті імені Тараса Шевченка за адресою:

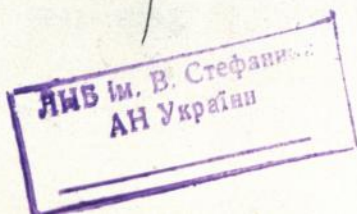
252033 м. Київ, вул. Володимирська, 60, аудиторія 324.

З дисертацією можна ознайомитись в науковій бібліотеці Київського університету імені Тараса Шевченка.

Автореферат розіславчий "6" травня 1995 року.

Вчений секретар
спеціалізованої ради, кандидат
економічних наук, доцент

Леоненко П. М.

I. ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. На сучасному етапі еволюції світової економіки відбувається інтенсифікація переходу до нового типу економічного зростання - інноваційного, що передбачає значне збільшення ролі фактору науково-технічного прогресу в економічному розвитку. Так, розрахунки на основі виробничої функції показують, що НТП як фактор економічного зростання в перспективі буде забезпечувати до 90% реального збільшення продукції /на відміну від 65% в наш час/. Економічне зростання все в більшій мірі відбувається за рахунок таких інтенсивних та інноваційних факторів, як науковий рівень виробництва, технологічний рівень капіталу, висококваліфікована робоча сила, економія ресурсів та інновативний стиль управління.

Інноваційний характер виробництва визначається процесами постійного запровадження нових технологій та продуктів, пошуком нових способів поєднання факторів виробництва. Наслідком цих процесів є радикальна перебудова структури економіки, суттєве підвищення ролі наукоємних галузей в функціонуванні національного та світового господарства. Інтенсивна інноваційна діяльність господарських суб'єктів модифікує конкурентно-ринковий механізм, механізми нагромадження та відтворення, руху капіталів, організаційно-економічні відносини між суб'єктами економіки. Отже, інноваційні процеси сучасної ринкової економіки відображають як прогрес продуктивних сил, так і розвиток та подальшу трансформацію системи виробничих відносин.

Успішне проведення інноваційної науково-технічної діяльності забезпечує тій чи іншій країні динамічне положення на ринках, значну конкурентоспроможність, високі економічні показники і передове місце в світовій економіці. Вирішення стратегічних завдань економічного розвитку неможливе без активного використання досягнень інноваційної сфери та генерування структурних зрушень. Слід враховувати, що

поточні завдання економічного розвитку трансформаційних економік також вимагають активізації цієї сфери. Адже, цілі виходу з економічної кризи, трансформаційної структурної перебудови перехідної економіки будуть вирішені швидше, повніше та успішніше при умові збереження та оновлення науково-технічного потенціалу і реалізації ефективної інноваційної політики. Отже, нехтування інноваційною діяльністю недопустимо з позицій не тільки завтрашніх, а й власне сьогоднішніх проблем економіки України. Особливе значення має використання фактору інновацій для виходу на зовнішні ринки. Посадження високих технологій /своїх та залучених/ із низькою вартістю факторів виробництва може лягти в основу економічної стратегії України виходу на світовий ринок та подальшого економічного розвитку. Це все спонукає бачити в інноваційній сфері високоактуальну область економічного аналізу, яка вимагає окремого дослідження.

Стан розробки проблеми. Значний внесок у вивчення проблеми інновацій зробили такі вчені як: І. Ансофф, Я. Анчішкін, Ю. Бажал, Т.Брайян, А.Динкін, П.Друкер, М.Кондрат'єв, М.Портер, Б.Санто, Сахал, Ш.Тацуно, М.Туган-Барановський, Р.Уотерман, Й.Шумпетер, Ю.Яковець та ін. Інноваційна теорія не отримала ще послідовного та інтенсивного розвитку в нашій країні, де вона розроблялась, здебільшого, в рамках теорії науково-технічного прогресу. Сьогодні дослідження інноваційної діяльності, що необхідні для розробки ефективних методів її регулювання, розгортаються в декількох напрямках:

- макро-економічні фактори генерації та дифузії науково-технічних інновацій;
- адаптація державного регулювання інноваційної діяльності;
- соціально-психологічні аспекти інноваційного процесу.

Головним недоліком економічної літератури з питань інновацій є відсутність системного комплексного підходу до їх дослідження. Це проявляється, зокрема, в збереженні розриву між макро- та

мікроекономічним підходами економічного аналізу інноваційного процесу. Незважаючи на велику кількість публікацій з питань інновацій, науково-методологічне забезпечення їх аналізу відстає від запитів і потреб економічної теорії та практики і вимагає вироблення нових концептуальних та теоретико-методологічних підходів.

Спрощена уява про високі темпи технологічного розвитку в ринкових економічних системах як результату конкуренції не дає змоги адекватно аналізувати інноваційний процес як чотиримотивований, багатofакторний та поліваріантний, що визначає недослідженість даної проблеми економічної теорії. Необхідне розуміння характеру та взаємозв'язку макро- та мікроекономічних, соціально-економічних та технологічних, внутрішніх та зовнішніх факторів інноваційного процесу, що дало би можливість оптимізувати процеси управління інноваціями в цілях економічного розвитку. Потрібно проаналізувати особливості ринкового та державного регулювання інноваціями в перехідній економіці.

Мета дисертаційного дослідження полягає в комплексному системному аналізі інновації, виявленні економічних умов та особливостей функціонування інноваційних процесів в трансформаційній економіці України, обґрунтуванні принципів та напрямків державної інноваційної політики в умовах перехідної економіки України.

Поставлена мета передбачає необхідність вирішення наступних завдань:

- розглянути роль фактору інновацій в економічному розвитку суспільства, що може зробити внесок в розвиток загальноекономічної теорії;

- запропонувати класифікацію нововведень для визначення впливу НТП на характер розвитку економіки та структурних зрушень;

- сформулювати економічні закономірності /зокрема, "життєвий цикл"/ та тенденції інноваційної діяльності;

- проаналізувати сучасні підходи до управління інноваціями, практику та результати управління інноваційною діяльністю в нашій країні та за кордоном;

- провести дослідження засад державної інноваційної політики/основні зони впливу на інноваційну сферу, концепції та методи державного регулювання, моделі інноваційної політики/;

- провести аналіз фактору інновацій в трансформаційній економіці України, щоб довести, що вихід з кризи та економічне зростання можливі тільки шляхом структурних зрушень та застосування інновацій. Це передбачає дослідження загального економічного середовища перехідної економіки для визначення факторів, що обмежують інноваційну діяльність, економічної мотивації інноваційного процесу, особливостей управління інноваціями в перехідній економіці України.

Предметом дисертаційного дослідження є закономірності та механізми інноваційних процесів, а також система економічних відносин, що виникають в процесі інноваційної діяльності та управління нею.

Об'єктом дослідження виступають науково-технічні інновації на макро- та мікроекономічному рівні.

Теоретичною та методологічною базою дослідження послужили праці класиків економічної теорії, широке коло вітчизняної та зарубіжної спеціальної і довідкової літератури, матеріали міжнародних організацій /зокрема, ООН та ЕС/, урядові документи, закони та методичні матеріали, регламентуючі питання управління науково-технічним розвитком.

Дисертаційне дослідження проводилось на основі наступних наукових концепцій: теорії довгих хвиль, теорії економічного зростання, теорії постіндустріального та інформаційного суспільства,

теорії зовнішніх ефектів, теорії підприємництва, концепції державного регулювання, концепції поглядів на першопричини інновацій та ін. Так, для економічного аналізу механізму управління інноваційного процесу необхідними є дві концепції: 1) довгих хвиль нововведень та 2) розгляд технологічного інноваційного процесу на мікрорівні як потоку окремих інновацій. В рамках першої концепції слід проводити аналіз макроекономічних довготривалих тенденцій технологічного розвитку, впливу інновацій на економічну структуру та трансформацію економічної системи, щоб визначити державну інноваційну політику та стратегію, забезпечуючи узгодженість найближчих та віддалених цілей. В рамках другої концепції може бути розглянута економічна мотивація інноваційного процесу та інші важливі його мікроекономічні фактори.

Фактичною базою дослідження стали статистичні дані Кабінету Міністрів України, Міністерства фінансів, Державного комітету з питань науки та технологій, Державного фонду фундаментальних досліджень, Державного інноваційного фонду України, матеріали преси про умови та результати інноваційної діяльності на Україні.

Наукова новизна та особистий внесок дисертанта. Наукова новизна дослідження полягає в розкритті економічної ролі інновації на основі застосування системного підходу, розробці нових методологічних підходів до вирішення проблем формування та реалізації комплексного регулювання інноваційного процесу - як взаємозв'язку ринкового регулювання та державної інноваційної політики.

Найбільш суттєві наукові результати дослідження полягають у наступному:

- застосовано комплексний системний підхід до аналізу інновацій та визначення їх економічної ролі;

- обґрунтовано положення про полімотивованість, поліваріантність та полірезультативність інноваційного процесу в ринковій економічній системі;

- визначені та структуровані макро- та мікроекономічні фактори інноваційного процесу в ринковій економіці;

- в результаті порівняльного аналізу механізмів управління інноваціями в сучасних ринкових економічних системах визначені сучасні світові тенденції управління інноваціями та обґрунтовані рекомендації по вдосконаленню управління інноваційним процесом на Україні;

- виділено макроекономічні фактори, що обмежують інноваційну діяльність, та особливості економічної мотивації інноваційного процесу на мікроекономічному рівні в умовах трансформаційної кризи в Україні;

- розроблені нові методологічні підходи та практичні рекомендації щодо вирішення проблеми співвідношення ринкового регулювання та державного управління інноваціями в перехідній економіці України;

- обґрунтовано зміст та базові напрямки державної інноваційної політики у відповідності з двома етапами перехідного періоду (трансформаційного спаду та структурних зрушень);

- зроблено висновок про те, що в основу економічної стратегії України виходу на зовнішні ринки потрібно покласти фактор інновацій (вітчизняних та залучених) в поєднанні з відносно низькою вартістю факторів виробництва.

Практичне значення роботи визначається висновками та наданими рекомендаціями щодо формування та реалізації державної інноваційної політики в перехідній економіці України.

Апробація результатів дослідження. Основні положення дисертації доповідались та були схвалені на регіональній науково-практичній конференції "Сучасний стан та проблеми розвитку економічної науки в

Україні" (травень 1993р., м.Тернопіль), науково-практичній конференції "Проблеми переходу України до ринкових відносин"(червень 1993р., м.Вінниця), на науковій конференції економічного факультету Київського університету імені Тараса Шевченка (квітень 1995р., м.Київ). Робота обговорювалась на засіданні кафедри економічної теорії та управління народним господарством Київського університету імені Тараса Шевченка /листопад 1994 р., березень 1995 р./.

За підсумками виконаних досліджень опубліковано 4 наукових роботи загальним обсягом 1,5 друкованих аркушів.

Структура роботи. Ціль та завдання дослідження визначили наступну структуру дисертації:

Вступ.

Розділ I. Науково-технічні інновації - рушійна сила та засіб економічного розвитку.

I.1. Суть та економічна роль інновацій.

I.2. Характер, структура та механізм інноваційного процесу.

I.3. Методи та механізми управління інноваційним процесом в сучасних ринкових економічних системах.

Розділ 2. Особливості управління інноваціями в перехідній економіці.

2.1. Загальне економічне середовище та економічна мотивація інноваційного процесу.

2.2. Взаємозв'язок ринкового та державного регулювання інноваційного процесу в перехідній економіці.

Висновки.

Список використаної літератури.

II. ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

Інновація, яка є відносно новою категорією науки та практики, стає все більш вагомим фактором економічного розвитку. Інновація - керований процес створення нових продуктів, технологій та послуг, а також запровадження нових організаційних, економічних та соціальних форм. Такий процес забезпечує перехід суспільного капіталу на нові східни економічного розвитку. Необхідність керування процесом інновацій пов'язана з тим, що інновація є таким фактором, який визначає формування продуктивності праці, валового національного продукту, промислової структури та конкурентних переваг на тривалу перспективу.

Суб'єкти інноваційного процесу / держава, технопаркові структури, інноваційне підприємництво, венчурний капітал, споживачі та ін./ управляють інноваціями не тільки в цілях досягнення високих економічних результатів, а й в цілях недопущення можливих негативних їх наслідків.

Інновація - це не стільки технічний, скільки економічний або соціальний термін. Економічна природа інновації з точки зору підприємництва полягає у зміні доходу від ресурсів, а з точки зору споживання - це зміна цінності задоволення потреби, що одержує споживач.

Відомий американський вчений П.Друкер виділив основні типи інновацій - економічні та соціальні, та відзначив, що в основі економічних інновацій лежать науково-технічні знання. В дисертації надана систематизована класифікація науково-технічних інновацій, що може бути використана для ідентифікації кожного нововведення, виявити їх співвідношення за критерієм інноваційної функції (радикальні, вдосконалюючі та псевдоінновації), оцінити характер та динаміку економічного зростання з інноваційних позицій.

Системний аналіз економічної природи інновації у наступних аспектах /як фактору економічного розвитку, як процесу, як товару, як об'єкту управління/ дав можливість узагальнити економічну роль інновації:

1. Інновація мотивується, перш за все, в сфері попиту: а) інновація задовільняє суспільну потребу з меншими витратами; б) створює новий спосіб задоволення існуючої потреби; в) створює нову потребу. Сучасний НТП робить економічно можливим адаптацію продуктів та послуг до особливих вимог споживачів.

2. Інновація є засобом та стимулом підприємництва. Вона змінює доход від ресурсів, приносить науково-технічний, економічний та ринковий ефект.

3. Інноваційні товари мають дві основних властивості: вартість та споживну вартість.

Важливою проблемою є вироблення основних принципів та підходів до проблеми економічної оцінки споживної вартості, вартості т.с. ціни інноваційного товару. Така оцінка не може обмежитися аналізом співвідношення попиту та пропозиції, як на звичайні товари. Економічна оцінка витрат на інноваційний продукт передбачає підрахування фактичних кумулятивних витрат, а не відносних витрат на основі дисконтних /що вживається для звичайних або однотипних, ідентичних товарів/. Ціна на інноваційний товар виступає як капіталізована оцінка вартості та споживної вартості інноваційного продукту, і включає в себе суму повних фактичних витрат та економічну оцінку ринкового і науково-технічного потенціального ефекту. Пошук раціонального поєднання розвитку цих двох потенціалів складає центральне завдання управління всім процесом нововведень.

4. Інновація трансформує конкуренцію:

а) змінює промислову структуру та регулятори конкуренції;

б) створює конкурентні переваги, надає можливість проведення стратегії мінімізації витрат або стратегії диференціації продукту;

в) створює нові виробництва та ринки (ринкові сегменти).

Змінюється центр ваги та стратегічне джерело конкуренції - з капіталу на ринкову та науково-технічну інформацію, знання.

5. Інновація порушує відносну рівновагу економічної системи та призводить до структурних зрушень. Головні науково-технічні нововведення здійснюють великий вплив на інвестиції та споживчі витрати, а значить і на виробництво, зайнятість та рівень цін. Рушійна сила інновації формує нові ціни та попит. Отже, інновація є чинником ринкової динаміки /економічного циклу/ та першоосновою довгих хвиль. Через запровадження та розповсюдження інновацій виробництво пристосовується до нових параметрів попиту та пропозиції, рівня цін, змін економічної структури. Інноваційне підприємництво є одним з головних засобів виходу з економічної кризи.

6. Інновації як фактор економічного зростання визначають тип цього зростання /ресурсозберігаючий, капіталомісний, наукоємний / та його характер /інноваційний/.

7. Інтенсивна інноваційна діяльність господарюючих суб'єктів модифікує функціонування механізмів нагромадження та відтворення, руху капіталів та організаційно-економічні стосунки між суб'єктами підприємництва.

Головною рушійною силою економічного розвитку стає інновація, кваліфікація робочої сили та підприємницький динамізм. Інвестиціям відводиться роль підтримки технічного рівня виробництва та ресурсного забезпечення інновацій. Інновація змінює механізм мобілізації та перерозподілу капіталу. Система кредиту поступається місцем новій специфічній формі фінансового капіталу - венчурному, з його принципами ризикового фінансування та мобільності. Вивикає новий механізм руху капіталу - фінансові, трудові, сировинні ресурси

починають зосереджуватися навколо науково-технічної ідеї, яка має високий комерційний /ринковий/ потенціал.

8. Інновація має характер керованого цілеспрямованого процесу новаторства. Під впливом активізації інноваційних процесів відбувається зміна концепції "економіки розмірів" на "економіку вибору", що передбачає перехід від переважно спонтанного до регульованого розвитку на основі знання його закономірностей.

На основі поліфункціональності інновації виникає її полірезультативність. Науково-технічні зрушення можуть приносити як позитивні результати, так і негативні наслідки та деструктивні процеси. Тому інновація викликає необхідність прогнозувати вплив технології на суспільство, а не віддавати повністю регулюючій силі ринку; нововведення вимагають стратегічного управління ними.

Отже, інновація є об'єктом корпоративного та державного управління і ринкового регулювання.

9. Інновація - це процес об'єднуючий в собі науку, техніку, економіку, підприємництво та управління в єдину систему, що забезпечує економічний розвиток.

Поняття інноваційного процесу /ІІ/ широко використовується сучасними дослідниками проблем науково-технічного розвитку виробництва. Всі різноманітні визначення цієї специфічної форми діяльності зводяться до наступних її суттєвих ознак:

- вона передбачає створення принципово нового засобу задоволення нових або вже існуючих потреб, що і є цілю ІІ;

- використання нових знань, що складає основу інноваційної діяльності, дозволяє більш ефективно використовувати наявні в розпорядженні суспільства ресурси і досягати на цій основі економії суспільної праці;

- реалізація нового знання в економічному плані полягає в отриманні конкурентних переваг та додаткового доходу при виході з продукцією на ринок.¹

Характер процесу науково-технічних інновацій визначається його специфічними властивостями та закономірностями. Це - довготривалість, циклічність, дискретний характер, інноваційна ланцюжкова реакція та пусковий ефект, високозатратність, невизначеність результатів, високий рівень ризику та проценту невдач, висока прибутковість в разі успіху, особлива роль кваліфікованого та творчого суб'єкту в інноваційному процесі.

Однією з основних економічних закономірностей інноваційного процесу є його "життєвий цикл" (ЖЦ), що характеризує розвиток ІІ, його рівень та ефективність, відображає динаміку взаємодії ІІ з різними елементами макро- та мікроекономічного середовища.

Поняття "життєвого циклу" інновацій вживається окремо по відношенню до двох взаємопов'язаних процесів. В першому випадку маємо на увазі "життя" по стадіях створення інновації, що відображається таким ланцюгом: "наука - дослідження - розробка - виробництво - споживання (застосування)". В другому випадку маємо на увазі тривалість "життя" інновації у виробництві, тобто життя у вигляді випуску продукції або діючої техніки (технології), що відображається іншим ланцюгом: "зародження - дитинство - зростання - зрілість - старіння - вибуття - ліквідація". Таким чином маємо функціональний /етапи створення інновації/ та генетичний /етапи руху створеної інновації/ інноваційні ланцюги.

Нині інноваційне підприємництво переходить від авторитарної організаційної побудови до складної багатополюсної інтеграції. Партнерами інноваційних підприємців все частіше стають і урядові органи. Все більше проявляється якісно нова властивість організаційного рівня - здатність до стратегічного самопрограмування

власного науково-технічного розвитку. Ці фактори зумовили еволюцію моделей ІІІ: від лінійної до нелінійної, від технічної до соціальної моделі.

Створити умови активізації інноваційної діяльності можна на основі вивчення механізму інноваційного процесу. Механізм ІІІ та його структура розглядаються в ряді робіт, присвячених проблемам НТП. На наш погляд, вдале визначення поняття інноваційного механізму було дано Салінім В.Л.: "сукупність елементів економічної системи, визначаючих матеріальні основи, спонукальні основи та стимули, фактори та умови здійснення науково-технічних нововведень." Виступаючи складовою частиною загальногосподарського економічного механізму, інноваційний механізм, разом з тим, відображає специфіку інноваційного процесу як виду діяльності.

Економічний механізм управління ІІІ включає в себе такі елементи:

- чітко визначену систему /спосіб/ фінансування наукових досліджень та розробок /інновацій/;
- організаційну структуру та інфраструктуру інноваційної діяльності, які відповідають характеру даного способу фінансування інновацій;
- економічні інструменти управління інноваціями;
- сукупність притаманних даному механізму економічних відносин учасників ІІІ;
- законодавчі регламенти, які регулюють діяльність суб'єктів інноваційного процесу.

На формування механізму управління інноваційного процесу впливає ряд взаємопов'язаних макро- та мікроекономічних факторів економічної системи (табл.1).

Табл.1. ФАКТОРИ ІННОВАЦІЙНОГО ПРОЦЕСУ.

МАКРОЕКОНОМІЧНІ	МІКРОЕКОНОМІЧНІ
1. Тип та структура економічної системи, державне регулювання.	1. Стан ринку науково-технічної продукції.
2. Конкуренція, тип та характер ринку.	2. Ринок факторів виробництва.
3. Динаміка та характер руху капіталу.	3. Ринкові сили /конкуренція та ринковий відбір/.
4. Стан грошової, фінансово-кредитної та податкової системи.	4. Положення фірми на ринку /тип та характер ринку, підприємницька стратегія/.
5. Характер, тип та ефективність економічного зростання.	5. Економічна мотивація.
6. Конкурентоспроможність на світовому ринку.	6. Динаміка та структура попиту та пропозиції.

Дослідження механізму ІІ передбачає аналіз характеру спонукальних мотивів до інновацій в сучасній ринковій економіці. Для реалізації своєї цілі в умовах конкуренції капітал повинен вдосконалювати науково-технічний рівень виробництва через запровадження інновацій, які значно економлять витрати, підвищують якість продукції та мають високу прогнозовану прибутковість. Такий погляд є досить традиційним, та не враховує нових реалій ринкового господарства. Зростання та диференціація потреб, еволюція конкуренції вимагають нового підходу: головним економічним мотивом запровадження інновації стає не потенційний прибуток, не її здібність

створити конкурентні переваги на базі мінімізації витрат, а можливість створити новий ринок або нішу, нову споживну вартість, новий попит, конкурентні переваги на базі диференціації продукції. Отже, головним стає не просто підвищення економічної ефективності виробництва та пристосування до постійно змінного попиту, а створення нового ринку та попиту. Така трансформація економічного мотиву та стимулу до інновацій викликає необхідність перегляду принципів економічної оцінки нововведень.

В ринковому середовищі інновації виникають під впливом не одного, а комплексу факторів, як науково-технічних, так і економічних; як факторів попиту, так і факторів пропозиції.

На формування механізму управління інноваційним процесом впливає ряд факторів: специфіка інноваційного процесу та його об'єктивні закономірності; національні особливості країни; вид ринкової економічної системи та політика державного регулювання.

Дослідження дозволило нам виділити основні зони державного впливу на інноваційну сферу:

1) "ПРОПОЗИЦІЯ" інновацій, тобто здійснення технічної та фінансової допомоги, включаючи формування науково-дослідної інфраструктури;

2) "ПОПИТ", тобто створення попиту на результат інновацій центральними та місцевими органами влади /державні контракти на виконання дослідницьких робіт та закупку нових технологічних процесів, продуктів, послуг/;

3) "СЕРЕДОВИЩЕ", тобто вплив на умови, стимулюючі нововведення /податкова, патентна політика та інші заходи непрямого державного регулювання/.

В процесі реалізації державної інноваційної політики використовуються прямі та опосередковані методи регулювання. Прямі методи державного регулювання III здійснюються переважно в двох

формах: адміністративно-відомчий та програмно-цільовий. До опосередкованих методів можна віднести: лібералізацію податкового та амортизаційного законодавства, патентне право, антимонопольне законодавство, торгово-валютна політика, створення інфраструктури (в т.ч. формування єдиної інформаційної системи всередині країни).

В роботі приводиться порівняльний аналіз механізмів управління ІІІ в сучасних ринкових економічних системах таких типів: ліберально-демократична, соціальне ринкове господарство, державно-корпоративна, економіка з вираженими тенденціями до інтеграції.

Аналіз державної інноваційної політики та механізмів управління інноваціями в сучасній ринкових економічних системах дозволив визначити загальні тенденції управління інноваційного процесу, до яких поступово має підключатися наша економіка:

- зростання необхідності централізованого макроекономічного регулювання інноваційного розвитку, вироблення єдиної національної інноваційної політики на принципах пріоритетності та селективності;

- тенденція до зосередження функцій стратегічного регулювання інноваційного процесу в руках державних структур, а оперативного управління - в руках приватних інвесторів /це не виключає активну розробку корпоративної інноваційної стратегії та цілеспрямованих дій/;

- більшість країн пройшло шлях від приватнопідприємницької моделі регулювання ІІІ до ринково-державної, в якій значну долю фінансово-економічної та адміністративної відповідальності несе держава;

- перехід від проведення наукової, технічної або промислової політики до проведення інноваційної політики, що інтегрує в собі ці три частини;

- узгодженість інноваційної політики з іншими напрямками економічної політики;

- зростання долі непрямих методів державного регулювання інноваційної сфери;

- фінансування фундаментальних досліджень переважно державою, а прикладних - приватним бізнесом;

- активізація підтримки фундаментальних досліджень, що є передумовою науково-технічних проривів та радикальних інновацій;

- тенденція до заохочення самофінансування НДДКР приватним бізнесом;

- лібералізація антитрестівської політики в цілях заохочення та підтримки кооперації і міжнародної інтеграції в області інновацій;

- активізація механізмів венчурного фінансування та підприємництва;

- націленість інноваційної політики на генерування структурних зрушень в економічній системі;

- зростання значення міждержавної науково-технічної конкуренції та зовнішньоекономічної інноваційної стратегії;

- активізація регіональної інноваційної політики;

- тенденція до взаємодоповнення ринкових та державних критеріїв доцільності інновацій та механізмів регулювання інноваційного процесу.

Для пристосування національного господарства України до закономірностей функціонування світового ринкового господарства необхідно використати: американський досвід формування сприятливого клімату для розповсюдження інновацій /стимулювання малого інноваційного підприємництва та венчурного бізнесу, вдосконалення податкового законодавства/; досвід Японії в фінансуванні фундаментальних досліджень, успіхів в комерціалізації нововведень, створення технополісів, політики концентрації засобів на ключових участках, досвід кооперації зусиль, проведення єдиної загальнодержавної інноваційної політики та стратегії експортної

орієнтації на базі інновацій; досвіду науково-технічної інтеграції на базі секторної спеціалізації та порівняльних переваг країн-членів ЄС та ін.

Для України може бути досить корисним передовий досвід молодих індустріальних країн в області комерціалізації інновацій та завоювання ринку; досвід Китаю по організації вільних економічних зон, як зон нових та високих технологій.

Аналіз загального економічного середовища перехідного періоду на Україні показав, що на макроекономічному рівні діють обмежуючі фактори інноваційної діяльності:

1) перехідний характер економіки, нерозвиненість ринкових структур, монополістичний характер ринку, недосконала конкуренція зі слабкою орієнтацією на параметри якості, наукоємності, новизни;

2) трансформаційний спад, що має дуже слабкі структурні ознаки, відбувається не за рахунок скорочення нерентабельних ресурсопоглинаючих виробництв, а спонтанно у всіх галузях економіки, завдаючи шкоди перспективним галузям технологічного прориву та супроводжується руйнуванням науково-технологічного потенціалу;

3) подавлений депресивний попит, що виник в результаті сурових обмежень заробітної плати /доста нім для поживлення міг би стати рівень зарплати еквівалентний 100 дол. США/ та слабкий інвестиційний попит через обмежуючий вплив на виробництво інфляції витрат.

Купівельна спроможність середньої заробітної плати в Україні у 2,5 рази нижче аналогічного показника в Росії. Середня заробітна плата в Україні не здатна забезпечити мінімальний споживчий бюджет, поступаючись йому на 40%. Частка фонду споживання в структурі використаного національного доходу в фактичних цінах за 1991-94 рр. зменшилася на 12,3 процентних пункта. Попит споживача на ринку обмежується групами традиційних товарів, здебільшого дешевих та

помірної якості, що значно обмежує економічні мотиви до виробництва інноваційних продуктів;

4) інфляція витрат. Технологічна відсталість підприємств визначає надлишковість витрат /матеріаломісткість нашої економіки в 4-6 разів більша, ніж у розвинутих країнах/ і потребу їх позаекономічного, позаринкового фінансування. В цьому корінь розкручування інфляційної спіралі. Інфляційно-висока динаміка цін не дозволяє здійснювати операції оновлення основного капіталу, не говорячи вже про нове будівництво промислових або транспортних об'єктів. Інфляція підвищує фактори ризику, і тим самим виступає як антистимул до інновацій;

5) дефіцит держбюджету. В 1-му півріччі 1994 р. він становив 8 % ВВП, а з врахуванням бюджетної заборгованості - до 20%. Нині фінансування бюджетного дефіциту поглинає 85-95% кредитної емісії. За такої ситуації ми не маємо перспектив не тільки інноваційного розвитку, а навіть нагромадження та розширеного відтворення. Бюджетний дефіцит зумовлює введення жорстких бюджетних обмежень, що відображається на фінансуванні науки та нововведень. Так, доля ВВП, виділеного на науку зменшилася з 3% в 1990р. до 0,6% в 1994р.;

6) скорочення позабюджетних джерел фінансування інновацій. Промислові підприємства практично повністю припинили прямо фінансувати з прибутку витрати на НДДКР;

7) недосконала структура ринку факторів виробництва. Особливе значення має нерозвиненість фінансового ринку та його інфраструктури;

8) податкова система. Сукупна податкова ставка, яку сплачують підприємства та наукові організації України доходить до рівня 85% ;

9) висока плата за кредит, невеликі терміни його надання, стриманість банків в кредитуванні приватного сектору та ризикових інноваційних проєктів;

10) від'ємний стан торгового балансу та постійне зниження курсу національної валюти по відношенню до конвертованих валют;

11) "відплив умів" з країни та посилення відтоку кадрів з інноваційної сфери. Сьогодні, щорічна інтелектуальна еміграція з України нараховує приблизно 95,4 тис. фахівців, емігрує кожен 25-26-ий спеціаліст з вищою освітою. В 1993 р. за рахунок переходу до інших сфер діяльності відбулася втрата близько 30% працівників науково-дослідних та науково-виробничих установ, підприємств, організацій. Відсутня ефективна система стимулювання праці вчених, винахідників, раціоналізаторів на загальнодержавному рівні.

На фоні таких макрообмежуючих факторів інноваційного процесу складається його економічна мотивація на мікроекономічному рівні. Розглянемо в зв'язку з цим основні складові тенденції інноваційної поведінки та стратегії фірм на українському ринку.

1. В умовах інфляції та нестабільності падає підприємницька мотивація та діє мотивація до спекулятивних торгових дій.

2. Слабка мотивація до запровадження продуктивних нововведень в умовах депресивного попиту. Так, з 1990 по 1992 рр. загальна кількість видів промислової продукції, випуск якої розпочато вперше, зменшилася в Україні на 83 види, що становить 6,4%. Така незаінтересованість виробників у продуктивних нововведеннях збільшує розрив між розвитком науки та реалізацією її досягнень у виробництві.

Деяко вища мотивація до запровадження технологічних інновацій, що пов'язано з кон'юктурою факторів виробництва. Дороговизна ресурсів та матеріалів спонукає підприємства до застосування економних технологій. Що стосується мотивів до заміщення живої праці технікою, то слід зазначити, що низькокваліфікована робоча сила, яка здійснює малопродуктивну ручну працю, дорожчає повільніше її купівля обходиться підприємству

дешевше, і це спонукає підприємства відмовлятися від запровадження нової техніки та технології.

3. Переважає мотивація до створення та запровадження вдосконалюючих, а не базових нововведень. "Проривні технології" створюються, але не доводяться до виробничої готовності. Тому що обмежене, або навіть відсутнє зацікавлене цільове фінансування дорогих завершальних етапів розробок, а також через слабкість дослідно-експериментальної бази.

4. Процеси приватизації сприяють побудові інноваційної діяльності фірм за моделлю "виклик попиту" /підкорення потребам ринку/, і менше по моделі "підштовхування технологією".

5. Слабкий законодавчий захист /патентно-ліцензійна система/ інновації від конкурентів не дає можливість забезпечити тимчасову монополію на певну інновацію, що мотивує підприємства до отримання прибутку від продажу ліцензій.

6. В умовах перехідного періоду на підприємствах проводиться здебільшого захисна, а не наступальна інноваційна політика. Дуже мало появилася конкурентних ринків. В даний період наступальна інноваційна стратегія може виникати тільки у фірм, які створюються під конкретний інноваційний проект з залученням до нього сторонніх засобів.

7. Висока мотивація до експортної спрямованості інноваційної політики підприємств, проте не вистачає рівня науково-технологічного потенціалу вітчизняних фірм. За даними ДКНТ України, частка завершених науково-технічних робіт, що перевищують світовий рівень становила в 1992р. всього 4,5%, отже впала в порівнянні з 1987р. майже в 2,5 рази. Продаж конкурентоздатного на зовнішньому ринку інноваційного продукту може здійснюватися на основі коопераційних форм, бартерного обміну та валютних операцій. Бартерні обмеження та високі податки на експортну виручку знижують мотиви до експортної

спрямованості. Можливий експорт не інноваційних, а традиційних продуктів, проте в умовах інфляції витрат та технологічної відсталості, для того щоб витримати міжнародну цінову конкуренцію потрібні знову такі нові технології. Отже, інноваційні стратегії більшості фірм спрямовані на внутрішній ринок.

8. В питанні націленості продуктових інновацій на певні за розміром сегменти ринку проявляється така ситуація: а/приватизовані підприємства орієнтуються в основному на вузькі сегменти ринку та на своїх попередніх планових партнерів; б/новостворені підприємства діють методом проб та помилок, прагнучи розширити сегменти ринку, спираючись на маркетингові дослідження своїх менеджерів.

9. В оборонній галузі та на нових фірмах недержавного сектору економіки спостерігається орієнтація на використання інновацій для горизонтальної диверсифікації фірм. Більшість інших підприємств зберігають свій профіль. Спеціалізація нових фірм змінюється не тільки шляхом орієнтації на прибуткові галузі та зміни попиту, а пов'язана ще іноді з приверненням нових кадрів, що володіють секретами "ноу-хау".

10. Характерною рисою інноваційної стратегії фірм є виражений акцент на самофінансування інновацій з прибутку або фінансування їх за рахунок вже отриманих замовлень. Слабко використовується довгостроковий кредит, привернення засобів через випуск акцій та інших цінних паперів. У фірм з'явилася можливість через участь в конкурсі отримати засоби Державного комітету з питань науки та технологій /ДКНТ/ та Державного інноваційного фонду /ДІФ/.

11. Серед способів організації інноваційного процесу /внутрішня, зовнішня на основі контрактації, зовнішня на основі венчурів/ перевага надається 3-ій моделі. Проте, основною залишається модифікація другої - фірма розміщує замовлення на розробку інновації, а застосовує

її власними силами. Перша модель зустрічається рідко через слабкість заводської науки.

12. Ресурсне забезпечення інновацій фірм на внутрішньому незбалансованому ринку все частіше будується на системі капітальної участі з ключовими постачальниками товарів та послуг. Методи організації ресурсного забезпечення інновацій можуть будуватися як на принципах вертикальної диверсифікації фірми /контрактні стосунки з незалежними контрагентами/, так і на принципах утворення асоціації з ключовими контрагентами, економічної інтеграції з ними, системи взаємної капітальної участі, купівлі фірм-постачальників найбільш дефіцитних ресурсів, утворення дочірніх спеціалізованих фірм-субконтракторів і т.п.

Дослідження дозволяє зробити висновок про те, що однією з особливостей нашого економічного життя в перехідній економіці є в цілому слабка економічна мотивація до інновацій на мікрорівні та визначальний вплив макроекономічних факторів на мотивацію інноваційного процесу. Отже, для активізації інноваційних процесів та переборення короткостроковості їх економічної мотивації необхідна ефективна політика макроекономічної стабілізації в поєднанні з інноваційною політикою.

Одна з причин кризи на Україні полягає в тому, що і сама концепція масштабних реформ, і, тим більше, практичні заходи по їх реалізації недостатньо враховують вирішальне значення фактору НТП в економічному розвитку суспільства. Аналіз кількісних та якісних показників інноваційної сфери на Україні показав, що ця сфера знаходиться в кризовому стані. Така ситуація, що характеризується несприйнятливістю економіки до інновацій, є наслідком проведення консервативної науково-технічної політики, відсутністю загальнодержавної інноваційної політики та економічної стратегії виходу на зовнішні ринки на основі фактору інновацій. Економічна

тема та механізм мають антиінноваційний характер. Цей висновок свідчує, зокрема, той факт, що близько 90% технологічних розробок академічних установ України не впроваджуються у виробництво.

Організаційно-економічний механізм інновацій, як правило, визначається впливом держави на відтворення та складається під впливом ринкової кон'юнктури та державного регулювання. Тому співвідношення державного та ринкового регулювання, міра державного втручання у відтворення на етапах перехідного періоду стає одним із вузлових питань інноваційної політики. На першому етапі перехідного періоду держава бере на себе більшу частину регулюючих функцій та відповідно забезпечує концентрацію необхідних ресурсів, визначає принципи та механізми їх розподілу, несе відповідальність за їх використання. На другому етапі - держава надає значну свободу дій недержавним структурам, залишаючи за собою тільки відносно невелику частину функцій регулювання, переважно по відношенню до макроекономічних процесів в інноваційній сфері.

Аналіз макро- та мікроекономічних факторів інноваційного процесу в умовах економічної кризи та трансформаційного спаду, основних факторів взаємодії та співвідношення ринкового та державного регулювання інноваційної діяльності в перехідній економіці показав, що регулювання інноваційного процесу має будуватися у відповідності з двома етапами:

- трансформаційної кризи /головною метою державної інноваційної науково-технічної політики є збереження та недопущення подальшого розпаду науково-технічного та інтелектуального потенціалу країни, його відновлення та початок трансформації/;

- структурних зрушень /держава підтримує пріоритетні галузі народного господарства, піонерні науково-технічні програми, здійснює селективну підтримку технологій, що забезпечує якісно новий розвиток/.

На першому етапі переважатимуть прямі методи державної інноваційної політики з активним використанням інструменту державних замовлень та контрактів. На другому етапі - зростання доли опосередкованих методів економічного стимулювання інноваційної діяльності та регулювання умов науково-технічного інноваційного процесу /створення сприятливого економічного клімату для інновацій/.

Світовий досвід показує, що суспільство, яке не спроможне застосовувати високотехнологічні інноваційні досягнення /національні та залучені/ не може прогресивно трансформуватися, розвиватися та виходити в ранг лідерів на світовому ринку. Економічний розвиток на основі фактору інновацій, вимагає не просто розвиненого наукоємного сектору, технологічного потенціалу, іноземних капіталовкладень і т.п., а цілісної інноваційної системи, яка постійно генерує та запроваджує інновації. Така система передбачає формування комплексного ефективного механізму управління інноваціями при взаємодії ринкового регулювання та державної інноваційної політики.

Комплексний характер державної науково-технічної інноваційної політики має забезпечуватися через реалізацію за наступними напрямками: законодавчий, інституційно-організаційний, фінансово-кредитна політика, податкова і цінова політика, зовнішньоекономічний. В роботі представлена характеристика цих базових напрямків державної інноваційної політики на Україні.

В зв'язку із зростанням ролі зовнішньоекономічного фактору в світовій економіці важливу роль має формування та здійснення економічної стратегії посилення конкурентоздатності України на міжнародних ринках. Вважаємо, що така стратегія може ґрунтуватися на використанні національного інноваційного потенціалу та залучених інновацій в поєднанні з відносно низькою вартістю факторів виробництва. Саме така економічна стратегія дозволила Японії та

молодим індустріальним країнам зайняти свої ніші на світовому ринку та досягти високих темпів економічного розвитку.

Посилення регулюючої ролі держави в області інновацій та структурних зрушень дозволить припинити кризові процеси, підвищити інноваційну спроможність та конкурентоздатність національної економіки.

Основні положення дисертаційного дослідження викладені в наступних публікаціях:

1. Моделі управління інноваційним процесом в сучасних економічних системах // Питання політичної економії. Респ. міжвід. зб. №23/в співавт. 0,7 да. / - Київ, 1992.

2. Регулювання інноваційного процесу в ринковій економіці // Тези науково-практичної конференції "Сучасний стан та проблеми розвитку економічної науки в Україні". - Тернопіль, 1993 - 0,2 да.

3. Проблеми регулювання інноваційного процесу в ринковій та перехідній економіці // Тези науково-практичної конференції "Проблеми переходу України до ринкових відносин". - Вінниця, 1993 - 0,2 да.

4. Особливості інноваційного процесу в перехідній економіці України // Виступ на щорічній науковій конференції Київського університету імені Тараса Шевченка. - Київ, 1995. - 0,4 да.

АННОТАЦИЯ

Нагачевская Т. В. Инновации как фактор экономического развития. Диссертация является рукописью. Диссертация на соискание ученой степени кандидата экономических наук по специальности 08.01.01 - политическая экономия. Киевский университет имени Тараса Шевченко, Киев - 1995.

В диссертации исследуется роль научно-технических инноваций в экономическом развитии и трансформации экономической системы, рассматривается структура и механизм инновационного процесса, его полимотивность и полирезультативность, общее и особенное в методах управления инновациями в современных рыночных экономических системах. Особое внимание уделяется анализу кризиса инновационной сферы на Украине и особенностей управления инновациями в переходной экономике.

ANNOTATION

Nagachevska T.V. Innovation as a factor of economic development. The dissertation is for obtaining the degree Doctor of economic sciences under the specialisation code 08.01.01 - the political economy. Taras Shevchenko Kiev University. Kiev - 1995.

This dissertation is dedicated to the analysis of the role of scientific and technical innovations in economic development and transformations of economic system. The questions stucture and mechanism of the innovation process, it's polymotivation and integrative system of resaults, general and particular in the methods of innovation managment are examined in this dissertation. Spesial attention is paid to the crisis of innovation sphere in Ukraine and to the peculiarities of the innovations management in conditions of the transition economy of Ukraine.

Ключові слова: інновація, інноваційний процес, "життєвий цикл", механізм інноваційного процесу, венчурний капітал, регулювання та управління інноваціями, перехідна економіка.

Handwritten signature

АННОТАЦІЯ

У статті розглянуто питання організації управління підприємствами в Україні за умов переходу до ринкової економіки. Автор аналізує сучасні тенденції розвитку економіки України та вказує на необхідність реформування системи управління. Зокрема, він наголошує на важливості впровадження нових методів управління, які ґрунтуються на принципах децентралізації та участі працівників у прийнятті рішень. Також автор згадує про необхідність підвищення кваліфікації управлінської еліти та створення сприятливих умов для розвитку підприємств. У статті наведено конкретні рекомендації щодо організації управління на підприємстві, які можуть бути використані на практиці.

АННОТАЦІЯ

У статті розглянуто питання організації управління підприємствами в Україні за умов переходу до ринкової економіки. Автор аналізує сучасні тенденції розвитку економіки України та вказує на необхідність реформування системи управління. Зокрема, він наголошує на важливості впровадження нових методів управління, які ґрунтуються на принципах децентралізації та участі працівників у прийнятті рішень. Також автор згадує про необхідність підвищення кваліфікації управлінської еліти та створення сприятливих умов для розвитку підприємств. У статті наведено конкретні рекомендації щодо організації управління на підприємстві, які можуть бути використані на практиці.

Підписано до друку 04.05.1995 р. Об. 1, 3. Формат 60x84 1/16.

Друк офсетний. Тир. 100. Зам. 142. Безплатно.

ЛОД УДПУ ім. Драгоманова, Київ, Пирогова, 96

Handwritten signature

Українська академія економічних наук

448236

AB 32.39

AB 32.397